

Δ'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΝΟΜΟΝ ΡΕΘΥΜΝΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
(26 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ - 14 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1968)

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΟΥ

Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς 26ης Αὐγούστου ἕως τῆς 14ης Σεπτεμβρίου 1968 ἐπραγματοποιήθη ὑπ' ἐμοῦ λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὸν νομὸν Ρεθύμνης Κρήτης, κυρίως πρὸς μελέτην καὶ κινηματογράφειν τοῦ τρόπου ἐργασίας τῶν ἀγγειοπλαστῶν εἰς τὸ χωρίον *Μαργαρίτες* τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου, πρὸς δὲ καὶ δι' ἡχογραφήσεως καὶ κινηματογράφεισιν συλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου καὶ ἐξ ἐτέρων περιοχῶν τοῦ νομοῦ. Οὕτως εἰργάσθη πλὴν τῶν Μαργαριτῶν καὶ εἰς τὰ χωρία *Μιζόρορμα* καὶ *Σπήλι* τῆς ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου, ὡς καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσάν τοῦ νομοῦ, τὸ *Ρέθυμνον*.

Κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου ταύτην ἐκινήματογράφησα 4 λαογραφικὰ θέματα, περὶ ὧν κατωτέρω, ἡχογράφησα 77 ᾠδαὶ καὶ χοροὶ καὶ κατέγραψα εἰς Μαργαρίτες σύμμεικτον ὕμνον περὶ τοῦ αὐτοῦ λαικοῦ πολιτισμοῦ, ἦτοι: παραδόσεις, ᾠδαὶ, ἐπιδόσεις (γῆθεες), δίστιχα, τοπωνύμια, παροιμίας, ὅς καὶ εἰδήσεις περὶ γεωργικοῦ, ποιμενικοῦ καὶ κυνηγετικοῦ βίου, λαϊκῆς ἡλικίας, ἐνδύματος, οἰκίας καὶ ἰδίᾳ περὶ ἀγγειοπλαστικῆς.

Τὸ χφ., ἐκ σελ. 402, κατεχωρίσθη εἰς τὸ εἰδικὸν βιβλίον μὲ ἀριθμ. εἰσαγωγῆς 3359, αἱ ἡχογραφήσεις ὑπὸ τοὺς ἀριθμ. 15557-15634, τὰ δὲ κινηματογραφηθέντα θέματα κατεγράφησαν εἰς τὸ βιβλ. εἰσαγ. κινημ. ταινιῶν ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. 60-62.

Α'. *Οἱ Μαργαρίτες*¹ εὐρίσκονται παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἰδη

¹ Κατὰ τινὰ παραδόσιν τὸ χωρίον ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς Μαργαρίτας, βασιλίσης τῆς ἐγγύς κειμένης ἀρχαίας Ἐλευθέρας, ἡ ὁποία ἀπὸ θανάσμου πρὸς τὸ τοπίον, ἔνθα νῦν οἱ Μαργαρίτες, διέθεσε τὰ κοσμήματά της διὰ τὴν ἰδρυσιν συνοικισμοῦ εἰς αὐτό. Πιθανῶς τὸ χωρίον ὀφείλει τὸ ὄνομά του εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὁμωνύμων ἀνθέων, τὰ ὁποῖα φύονται ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τὴν περιοχὴν. (Βλ. *Δέσπ. Ποθονλάκη, Μαργαρίτες Μυλοποτάμου. Κρητ. Ἑστία, χρ. Α'* (1949), τευχ. 8, σ. 7. Πρβλ. καὶ *Ἑμμ. Λαμπρινάκη, Γεωγραφία τῆς Κρήτης. Ρέθυμνα 1890, σ. 95*).

Παλαιότερον οἱ Μαργαρίτες ἀπετέλουν ἔδραν ὁμωνύμου δήμου, αἱ δ' οἰκίαι τῆς τότε κώμης ἀνῆρχοντο εἰς 600. (Βλ. *Ἑμμ. Λαμπρινάκη, ἔνθ' ἀν., σ. 96*). Σήμερον οἱ κάτοικοι τῶν Μαργαριτῶν ἀνῆρχονται εἰς 604 (ἀπογρ. 1961), τὸ δὲ χωρίον ἀποτελεῖ κοινότητα.

(Ψηλορείτη), εἰς τὸ μέσον τοῦ μεγάλου λεκανοπεδίου τοῦ Μυλοποτάμου, ἔχουν δὲ πλουσίαν ἱστορικὴν παράδοσιν¹.

Μέχρι πρό τιнос τὸ χωρίον ἀπετέλει ἓν τῶν μεγαλυτέρων κέντρων ἀγγειοπλαστικῆς ἐν Κρήτῃ². Μία ἐκτεταμένη περιοχὴ, τὸ Πάνω Λιβάδι, νοτίως τοῦ χωρίου περὶ τὰ 500 μ. ἔξ αὐτοῦ, ἦτο πλήρης ἀπὸ τσικαλαργειά, ἦτοι ἐργαστήρια ἀγγειοπλαστικῆς, πολλὰ τῶν ὁποίων σφύζονται ἔτι.

Ἡ ἄσκησις τῆς βιοτεχνίας ταύτης εἰς χρόνους παλαιότερους ἀπετέλει τὴν κυρίαν βιοποριστικὴν ἀσχολίαν διὰ τοὺς περισσοτέρους τῶν κατοίκων, οἱ ὅποιοι κατεσκεύαζον ἐκ πηλοῦ παντὸς εἶδους ἀντικείμενα καὶ δοχεῖα διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς χωρικῆς οἰκογενείας.

Ἡ βιοτεχνία ὅμως αὕτη σήμερον εὐρίσκεται καὶ εἰς Μαργαριτες, ὥς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Κρήτῃ, εἰς διαρκῆ ὑποχώρησιν, ἀποτελοῦσα ἐπικουρικὸν πλεόν ἐπάγγελμα.

Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρομεν, ὅτι κατὰ τὸ 1968 ἐλειτούργησαν ἐνταῦθα περὶ τὰ δέκα ἐργαστήρια, ἔξ ὧν συστηματικῶς τὰ πέντε, κυρίως πρὸς κατασκευὴν σταμνίων.

Οἱ λόγοι τῆς παρακμῆς τῆς παραδοσιακῆς τέχνης τῆς ἀγγειοπλαστικῆς πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν καὶ εἰς τὸ ἐπίπνον τῆς Κοινοῦς, κυρίως ὅμως εἰς τὰ σύγχρονα μέσα ἐξορύξεως καὶ ἀρδεύσεως καὶ τὴν κατασκευὴν δοχείων οἰκιακῆς χρήσεως διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ἄλλων πρώτων ὑλῶν, κυρίως τοῦ νάυλον.

Διὰ τοῦτο, πρὸς τὸν σκοπὸν διασώσεως τοῦ παραδοσιακοῦ τρόπου ἐργασίας τῶν ἀγγειοπλαστῶν τοῦ χωρίου, ἐκινηματογράφησα καὶ ἐφωτογράφησα πάσας τὰς

¹ Ὅτε τὸ 1333 ἐπεβλήθησαν νέαι φορολογίαι ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ οἱ Κρήτες ἐξηγέρθησαν κατ' αὐτῶν, ἡ κώμη τῶν Μαργαριτῶν πρώτη ἠρνήθη μετ' ἀντιστάσεως νὰ καταβάλλῃ τοὺς νέους φόρους, προσέτι δὲ ὑπαρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἐξελέγη ὁ ἐκ Μαργαριτῶν καταγόμενος Νικόλαος Πρικοσυρίδης ἢ Προκοσύρρης. Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν νίκην τῶν οἱ Ἑνετοὶ ἐλαφραγώγησαν καὶ ἐπυρόλησαν τὴν κώμην, κατέσφαξαν δὲ καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς. (Βλ. Π. Κριάση, Ἱστορία τῆς Κρήτης. Τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 213-215). Ἐπίσης εἰς Μαργαριτες μετεκινήθη τὸ 1829 ἡ ἔδρα τοῦ Κρητικοῦ Συμβουλίου. (Βλ. Ἱ. Δ. Μουρέλλου, Ἱστορία τῆς Κρήτης, Ἡράκλειον 1950³, σ. 782). Τὸ χωρίον εἶναι πρὸς τοὺς γενέτεира τοῦ ἥρωος τοῦ Ἀρκαδίου ἡγουμένου Γαβριήλ (Τ. Βενέρη, Τὸ Ἀρκαδί διὰ τῶν αἰώνων, Ἀθῆναι 1938, σ. 146 κ. ἑξ.), τοῦ ὁποίου προτομὴ ἔχει στηθῇ εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν τῶν Μαργαριτῶν, σφύζεται δ' εἰσέτι καὶ ἡ πατρικὴ οἰκία αὐτοῦ ἐνταῦθα.

² Ἐκ τῆς βιβλιογραφίας περὶ τῆς ἀγγειοπλαστικῆς τῆς νήσου σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὸ ἔργον: R. Hampe - A. Winter, Bei Töpfern und Töpferinnen in Kreta, Messenien und Zypern. Mainz 1962 (σ. 1-46 κ. ἀ., πίν. 1-17). Βιβλιογρ. ἀνάλυσιν αὐτοῦ βλ. ὑπὸ Γ. Ἀ. Μέγα εἰς Λαογρ. Κ' (1962), σ. 621-625.

φράσεις τῆς κατασκευῆς τῶν σταμνίων, ἐφωτογράφησα δὲ τὰς τῆς κατασκευῆς τῶν πύθων. Κινηματογράφειν κατασκευῆς πύθων ἐπραγματοποίησα παλαιότερον, κατ' Αὐγουστον 1965, εἰς ἐργαστήριον πιθαράδων ἐκ Θραψανοῦ Ἡρακλείου, παρὰ τὴν Γεωργικὴν Σχολὴν Ἀσωμάτων Ἀμαρίου Ρεθύμνης¹.

Εἰκ. 1. Τὸ τροχί. (Κατασκευὴ πιθαριοῦ). Εἰκ. 2. Ὁ τροχός. (Κατασκευὴ σταμνιοῦ).

Ἰδιαίτεραν φροντίδα κατέβαλον διὰ τὴν καταγραφὴν πάσης εἰς τὴν ἀγγειοπλαστικὴν ἀναφερομένης πληροφορίας, ἰδίᾳ δὲ τῆς σχετικῆς ὁρολογίας.

Οἱ Μαργαριτσανοὶ μαστόροι ἔχουν ἐργαστήρια μόνιμα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐκ Θραψανοῦ ὁμοτέχνους τῶν οἱ ὅποιοι περιέρχονται καθ' ὁμίλους τὴν νῆσον κατὰ τὴν κεραμευτικὴν περίοδον².

Βασικὸν ὄργανον κατασκευῆς τῶν σταμνίων, τῶν πύθων καὶ τῶν λοιπῶν πηλίνων δοχείων ἀποτελεῖ καὶ ἐνταῦθα ὁ ἐκ παραδόσεως κεραμικὸς τροχός, ὁ ὁποῖος διακρίνεται εἰς δύο εἶδη: α) τὸ τροχί (εἰκ. 1), διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν πιθαριῶν καὶ ἄλλων μεγάλων δοχείων, καὶ β) τὸν τροχόν (εἰκ. 2), διὰ τὰς στάμνας καὶ ἕτερα μικρότερα δοχεῖα.

¹ Βλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Τὰ πιθάκια τῆς Κρήτης. Ἡ τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς των. Ἡώς, ἀρ. 110 (1969), σ 5-12.

² Βλ. ἐνθ' ἀν., σ. 7.

Ὡς πρώτη ὕλη χρησιμοποιεῖται τὸ *τσικαλόχωμα*, ἀργιλλώδης γῆ, ἡ ὁποία ἐξορύσσεται ἀπὸ τὸ *πηλιωρύκι*¹ καὶ ἀναμειγνύεται μὲ *λεπίδα*, ἀντιπλαστικὸν χῶμα, διὰ νὰ ἐπιτυγχάνεται ἡ πλαστικότητα τοῦ πηλοῦ, ἡ ἀποξήρανσις τῶν ἀγγείων ἄνευ στρεβλώσεως καὶ ἡ ἀνθεκτικότης αὐτῶν εἰς τὴν ὄπτησιν.

Εἰκ. 3. Καλαθοπλεκτική. (Μιζόρρομα).

Εἰκ. 4. Ἀσκομαντούρα. (Μαργαρίτες).

Ἡ κατασκευὴ ἐκάστη ἀγγείου ἐκτελεῖται τμηματικῶς, ἵνα, κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς κατασκευῆς ἐκάστου τμήματος μέχρι τοῦ νέου, ἀποξηραίνεται τὸ παλαιόν, ὥστε νὰ δύνανται νὰ φορτισθοῦν τὰ τοιχώματά του διὰ νέας ποσότητος πηλοῦ πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἐπομένου.

Β'. Εἰς *Μιζόρρομα* ἐκίνηματογράφησα καὶ ἐφωτογράφησα τὸν τρόπον κατασκευῆς τῶν καλαθίων (εἰκ. 3), κατέγραψα δὲ καὶ σχετικὰς πληροφορίας παρ' εἰδικοῦ καλαθοπλέκτου.

Ἡ καλαθοπλεκτικὴ ἀσκεῖται ἐνταῦθα ἐκ παραδόσεως καὶ ἀποτελεῖ εἰσέτι κυρίαν βιοποριστικὴν ἀπασχόλησιν διὰ πολλοὺς τῶν κατοίκων.

Γ'. Εἰς *Ρέθυμνον* ἐκίνηματογραφήθησαν οἱ χοροὶ: *Σούστα ρεθεμνιώτικη* καὶ

¹ Ἐκ τοῦ μsn. *πηλωρύγιον*. (Βλ. Κ. Ι. Ἀμάντου, Γλωσσικὰ μελετήματα. Ἐν Ἀθῆναις 1964, σ. 232, 374. Γ. Παγκάλου, Περί τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης, τόμ. Γ, ἐν Ἀθῆναις 1961, σ. 282, ἐν λ.).

Πεντοζάλης, ἐκτελεσθέντες πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς χορευτικῆς ομάδος τοῦ τοπικοῦ παραρτήματος τοῦ Λυκείου τῶν Ἑλληνίδων.

Δ'. Τὰ ἠχογραφηθέντα ἄσματα εἶναι κυρίως δίστιχα (*μαντινάδες*), ἐρωτικά ἢ σκωπτικά, τὰ δὲ πολὺστιχα ἱστορικά ἢ περιεχομένου λατρευτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ, ὡς λ.χ. κάλαντα, τὸ τραγούδι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸ μοιρολόγι τῆς Παναγίας κλπ.

Μουσικὰ ὄργανα ἐν χρήσει εἰς τὴν ἐρευνηθεῖσαν περιοχὴν εἶναι ἡ *λύρα*, ἐνίοτε μὲ *γερακοκούδοννα*¹, τὸ *λαγούτο*, ἡ *ἀσκομαντούρα* (*ἄσκανλος*², εἰκ. 4, *Μαργαρίτες*) καὶ διάφοροι αὐλοὶ (*μπαντούρα* κ. ἄ.) ἐκ καλάμου κατασκευαζόμενοι.

Ε'. Ἐκ τῆς εἰς *Μαργαρίτες* καταγραφείσης ὕλης ἀναφέρομεν ὅτι: περὶ τοῦ Διγενῆ κυκλοῖται ἐνταῦθα ἡ παράδοσις ὅτι «στὸ *Λιβάδι*, στὴ *ρεμαθιά Λαγρός*³, στὴ *δυτικὴ μπάντα* (μέρος) εἶναι μιὰ *τρῦπα* στὸ *δέτη* (κρημνὸν) καὶ εἶναι μέσα μιὰ *πέτρα μεγάλη* σὰ *μύλος* καὶ *λένε* πὺς εἶναι ἡ *ἀμάδα* τὸ *ὑ Διγενῆ*. *Τήνε* *πετοῦσε* ἀπὸ τὴν *ἀπὸ πέτρα* *μπάντα* κ' *ἔμπαινε* στὴν *τρῦπα* μέσα. *Λένε* πὺς ἡ *ἀμάδα* *ἦκαμε* *τὴν τρῦπα*. *Λέγεται* *ἀκόμα* πὺς *ἐπάθεινε* ἀπὸ *τὴ μιὰ μπάντα* *τῇ ρεμαθίᾳ* *μέχρι* *τὴν ἄλλη* κ' *ἔσανβε* κ' *ἦκανε* *νερό* ἀπὸ τὸν *ποταμό*, *τοῦ Λάγγου* *τὸν ποταμό*». (Χαρ., σ. 5).

Διὰ τὰς περὶ τοῦ Διγενῆ παραδόσεις σημειούμεν ὅτι αὗται ἀπαντοῦν πολλὰ τοῦ τῆς Κρήτης, τινὲς δὲ τούτων ἔχουσιν *δημοσιευθῆ* ὑπὸ Ἰω. Κονδυλάκη⁴ καὶ

¹ ἦτοι μικροὺς ἐκ χαλκοῦ κωδωνίσκους, οἱ ὅποιοι ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ὀπισθίου μέρους τοῦ δοξαριοῦ τῆς λύρας. (Βλ. Γ. Κουρμούλη, Κρητικά ἀνάλεκτα. Ἐπετ. Ἐτ. Κρητ. Σπ. Α', 1938, σ. 207).

² Βλ. Σπ. Δ. Περιστέρη, Ὁ ἄσκανλος (τσαμπούνα) εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. τ. 13/14 (1960/61), σ. 52 κ. ἑξ.

³ Τοπων., νοτίως τοῦ χωρίου, περὶ τὰ 600 μ. ἐξ αὐτοῦ. Αἱ λ. *ρεμαθιά* καὶ *λαγρός* ταυτόσημοι.

⁴ Ἡ λ. *δηλοῖ* *μικράν*, *λιθίνην*, *στρογγύλην* καὶ *ὁμαλὴν πλάκα*. Κατὰ πληθυντικὸν (οἱ *ἀμάδες*) σημαίνει ὁμώνυμον παιδιὰν καθ' ἣν δύο ἢ περισσότεροι ἐκ τῶν μετεχόντων εἰς αὐτὴν ρίπτουν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου τὰς *ἀμάδες* των κατὰ λιθίνου στόχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θέτουν νομίσματα, τὰ ὅποια προσπαθοῦν νὰ καταρρίψουν, χωρὶς ὅμως νὰ διασκορπίσουν αὐτά, ἕκαστος δὲ λαμβάνει ἐκ τούτων ὅσα εὗρίσκονται πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀμάδαν αὐτοῦ παρὰ εἰς τὸν στόχον. (Βλ. λ. ἐν Ἱστορ. Λεξ. Ν. Ἑλλήν. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τ. Α', σ. 493).

⁵ Βλ. Ἰω. Κονδυλάκη, Νεοελληνικὴ τῆς Κρήτης Μυθολογία. Δ.Ι.Ε.Ε.Ε. Α' (1883), σ. 275-76 (= Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Α', 1904, ἀρ. 120-121, σ. 63-64).

Π. Βλαστοῦ¹. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης (Παραδόσεις, Β', σ. 751) παρατηρεῖ σχετικῶς ὅτι «αἱ παραδόσεις περὶ τοῦ ἥρωος τῆς μεσαιωνικῆς ἐποποιίας ἡμῶν, τοῦ Διγενῆ, καθ' ὅσον ἀπεμακρύνοντο τῆς κοιτίδος αὐτῶν προσελάμβανον χαρακτῆρα φανταστικώτερον καὶ θαυμασιώτερον. Ὁ γενναῖος Ἀκρίτης ἐν Κρήτῃ προσλαμβάνει τὰς διαστάσεις Τιτᾶνος, σχεδὸν οὐδὲν διατηροῦντος πλέον τὸ ἀνθρώπινον».

Διὰ τὴν γένεσιν τῆς ἀγγειοπλαστικῆς λέγεται ἐνταῦθα ὅτι «μιά φορὰ ἦτανε κάποιος σ' ἓνα χωράφι κ' ἴδρωσε κ' ἔσταξε ὁ ἴδρωσ του στὸ χῶμα κ' ἔκαμε λάσπη. Τὴν ἔτριψε μὲ τὰ δάχτυλά ντον. Ἀπῆς (ἀφοῦ) εἶδενε πὼς ἦτανε μαλακιά, εἶπενε (ἐσκέφθη) πὼς κάποια δουλειὰ θὰ κάνη τοῦτονά τὸ χῶμα καὶ ἀπὸ 'κειὰ ἐξεκίνησεν ἡ τέχνη καὶ κάνουνε τὰ χρειασίδια»². (Χφ., σ. 10).

Διὰ τὸν ἀζώγυρο³ (ἀρχ. ἀνάγυρος ἢ δύσοσμος) πιστεύεται ὅτι, «ἅμα ἔτανε νὰ κρεμάσουνε τὸ Χριστό, δὲ βρέθηκε κανένα δέντρο νὰ δώσῃ ξύλο γιὰ τὸ Σταυρό, παρὰ μόνον ὁ ἀζώγυρος⁴, γι' αὐτὸ ἔναι ἀφορεσμένο ξύλο» (Χφ., σ. 87), ἐκ τούτου δ' ἐρμηνεύεται ἡ δυσσομία τοῦ φυτοῦ, ἢ ὁποῖα ἀλλαγὴ τῆς Κρήτης ἀποδίδεται εἰς ἀπαγχονισμόν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἰούδα μετὰ τὴν προσδοσίαν τοῦ Κυρίου⁵.

Τὴν Μ. Παρασκευὴν τοποθετοῦν εἰς τὴν ὀροφὴν τῶν οἰκίων κλάδους δάμνης⁶, τὰ δὲ Μ. Σάββατον, μετὰ τὴν τελετὴν τῆς Ἀναστάσεως, καλοῦν τὸν Ἰουδαῖο. Τὸ ἔθιμον τοῦτο, τελούμενον κυρίως κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως, ἀπαντᾷ, ὡς γνωστόν, πολλαχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου⁷.

Τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, 23 Ἰουνίου, «κάνουνε τὸν κ λ ἡ - δ ο ν α. Μετά, ἅμα τελειώσῃ, βάζουνε οἱ κοπελλιῆς καὶ οἱ ντελικανῆδες (οἱ νέοι), ὅσοι τύχουνε ἐκεῖα, νερὸ στὸ στόμα ντως καὶ πορίζουνε ὄξω (ἐξέρχονται) καὶ ὅποιο ὄνομα ἀκούσουνε πρῶτα τέθοιο θὰ πάρουν», τελοῦνται δὲ καὶ καθρεπτομαντεῖαι.

¹ Βλ. Π. Βλαστοῦ, Ὁ Διγενής, ἀρχαῖος γίγας καὶ μέγας ἥρωας τῆς Κρήτης. Κρητικὸς Λαὸς Α' (1909), σ. 12-16 [=Κρητ. Ἑστία, Χρ. Β' (1951), τευχ. 20, σ. 9-13].

² Ἡ λ. δηλοῖ τὰ πῆλινα γενικῶς ἀγγεῖα.

³ Βλ. Εὐαγγελίας Φραγκάκι, Συμβολὴ εἰς τὴν δημώδη ὁρολογίαν τῶν φυτῶν. Ἀθῆναι 1969, σ. 29, ἐν λ. ἀζόγερας. Περὶ τῆς γραφῆς βλ. Ἱστορ. Λεξ., ἐνθ' ἄν., σ. 295.

⁴ Πρβλ. Στ. Κυριακίδου, Ἡ λοιδοριά. Λαϊκὴ παράδοσις περὶ τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ. Λαογρ. 7 (1923), σ. 265-274.

⁵ Βλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Ὁ Ἰούδας εἰς τὴν δημώδη παράδοσιν τῆς Κρήτης. Κρητ. Ἑστία, Χρ. 19 (1968), τευχ. 187, σ. 460-61.

⁶ Τὸ ἔθος ἐνθυμίζει ὁμοίον ἀρχαῖον. (Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κύπρον. Ε.Λ.Α. 13/14 (1960/61), σ. 328, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

⁷ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ. Ε.Λ.Α. ἔτ. 3/4 (1941/42), σ. 27-28 (=Λαογρ. ΚΕ', 1967, σ. 139).

Τὴν ἐσπέραν τῆς ἰδίας ἡμέρας αἱ νεάνιδες τοποθετοῦν «*μαύρη ταῇ καὶ ἄσπρη ταῇ κάτω στὸ μαζελάρι καὶ λένε τρεῖς φορές* :

*Μὲ τ' αἰ - Γιαννιοῦ τῇ χάρι,
σπέρνω ἄσπρη ταῇ καὶ μαύρη
καὶ τὸν ἄντρα ποὺ θὰ πάρω
νὰ τὸν ὀνειρευτῶ ὁμάδι»,*

πιστεύουν δὲ ὅτι θὰ ἴδουν ἐν ὀνείρῳ τὸν μέλλοντα σύζυγον¹. (Χφ., σ. 146-148).

Εἰκ. 5. Εἰκονοστάσι (ἐπὶ τοῦ τοίχου) εἰς δισταύρι. (Μαργαρίτες).

Πυραὶ ἀνάπτονται, πλὴν τοῦ Μ. Σαββάτου (κάψιμον τοῦ Ἰούδα), καὶ εἰς τ' *αὐγικά*², δηλ. κατὰ τοὺς ὁρθροὺς τῆς Μ. Ἑβδομάδος, ἐπίσης δὲ καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου (23 Ἰουνίου) ὅτε *καίουνε τσοὶ Μάηδες*, ἥτοι τὰ κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς πρώτης Μαΐου συλλεγένητα ἄνθη, τὰ ὅποια ἔχουν ἀναρτήσει ἔξωτερικῶς ὑπεράνω τῆς ἐξωθύρας τῆς οἰκίας. (Χφ., σ. 56-57, 148).

Ἡ περὶ ὑπάρξεως δαιμονικῶν ὄντων πίστις φαίνεται ἐκ ποικίλων παραδόσεων καὶ δεισιδαιμόνων ἐνεργειῶν. Οὕτω, τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων *«βάζουνε στὴ παρασθιά (ἐστίαν) ἓνα κόσκινο ἀνάποδα, νὰ μετροῦνε τσοὶ τρυῖπες οἱ Καλικάντζαροι νὰ μὴ μαγαρίζουνε τὸ σπῖτι»*. (Χφ., σ. 151).

¹ Βλ. Γ. Ν. Πολίτου, *Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου*. Λαογρ. Γ' (1911), σ. 3-45. (= *Τοῦ αὐτοῦ*, Λαογρ. σύμμεικτα, Γ', σ. 105-144).

² Βλ. λ. ἐν Ἱστορ. Λεξ., ἐνθ' ἀν., τόμ. Γ', σ. 287.

Συνήθειες τόποι συγκεντρώσεως τῶν δαιμονικῶν ὄντων θεωροῦνται τὰ δισταύρια (σταυροδρόμια), διὸ καὶ ἰδρύνονται εἰς αὐτὰ εἰκονοστάσια πρὸς προστασίαν¹ (εἰκ. 5). «Παλαιὰ μαθαίνανε λύρα στὰ δισταύρια, στὰ ὄρη, νὰ μὴν ἀκούεται πετεινός. Κάνανε ἓνα κύκλο μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ κάνανε κ' ἓνα σταυρὸ καὶ μετὰ καθίζανε μέσα. Ἔκανε ὁ λυράρης πὼς δὲν ἐκάτεχε νὰ παλίζῃ... Ἦθελα νὰ πάῃ — Παναγία μου βλέπε! — τὸ κακὸ πρᾶμα κ' ἔκανε ἐτσέ² χωρὶς νὰ πορίζῃ ἀπὸ τὸ κύκλο καὶ τὴν ἔδιδε στὸ κακὸ πρᾶμα κ' ἔπαιζε αὐτὸ καὶ μετὰ τὴν ἔδινε πίσω στὸ λυράρη κ' ἔπαιζε καὶ ὁ λυράρης μιὰ λύρα ἀπὸ 'παιρνε τ' ἀνθρώπου τὸ νοῦ ὑστερώτερα»³. (Χφ., σ. 100).

Ὅταν τὰ παιδιὰ ἀσθενήσουν τὰ πηγαίνουν «στὴν Ἁγία Παρασκευὴ στὸ Λαγρό· ἔχει ἓνα παραθύρι μικρό, βορεινόν. Ἐκεῖ τὰ πᾶνε δυὸ Μαρίες, μιὰ ἀπὸ μέσα καὶ μιὰ ἀπ' ὄξω, καὶ δίδει ἢ μιὰ τσ' ἄλλῃς τὸ παιδί τρεῖς φορὲς καὶ γίνεται καλά»⁴. (Χφ., σ. 102).

Εἰς περίπτωσιν βασκανίας παιδιοῦ ἐγχοίζε μιὰ Μαρία σὲ τρία δισταύρια κ' ἔπαιρνε ἓνα ξυλαράκι, ὅτι 'πιανε ἅμα θελὰ σκῆψη, καὶ μετὰ τὸ βάζανε στὸ κατὶ⁵, σὲ φωθιά, καὶ τσουγκνίζανε (ἐνθυμίζον) τὸ παιδί»⁶. (Αὐτόθι).

Ὅσῳκις ἐπεκρούει ἀπομβρία ἐξελεύοντο λιτανεῖαι, ὅτε δὲ καλὸν τι, ἰδίᾳ λοιμικὴ νόσος, ἠπείλει τὸ χωρίον, περιεσχαίνοντο αἱ ἐκκλησίαι. (Χφ., σ. 96 κ. ἐξ.). Τὸ ἔθος τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει, ὡς γνωστόν, ὅμοιον ἀρχαίων⁷, ἀπαντᾷ πολυλαχοῦ τῆς Κρήτης⁸.

Ἐν τέλει ἀναφέρομεν, ὅτι πρὸ τῆς ἐναρξέως τῆς σπορᾶς, κατ' Ὀκτώβριον, ἕκαστος γεωργὸς τοποθετεῖ ἐντὸς πινακίου ἀπ' ὅλα τὰ σπορίσιμα, τὰ ὁποῖα εὐχο-

¹ Βλ. καὶ Π. Βλαστόν ἐν Κρητ. Ἑστία, ἐνθ' ἀν., σ. 10, σημ. 1.

² Ἡ ἀφηγήτρια εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μιμεῖται τὴν ὑποθετικὴν κίνησιν τοῦ λυράρη.

³ Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α', ἀρ. 702, σ. 412 - 414.

⁴ Περί τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ὡς προστάτιδος κατὰ ἀσθενειῶν βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ εἰς τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ, Ε.Λ.Α. 9/10 (1955/57), σ. 73 - 76. Περί τοῦ ἐθίμου τοῦ τρυποπεράσματος βλ. Στ. Ἡμέλου, Περί τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ ἐθίμου τοῦ Τρυποπεράσματος. Ἑπετ. Ἑτ. Κυκλ. Μελ. Α' (1961), σ. 515 - 528, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

⁵ μικρὸν πῆλινον θυμιαστήριον.

⁶ Πρβλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων. Ε.Λ.Α. ἔτ. 5/6 (1943/44), σ. 48 (= Λαογρ. 25, 1967, σ. 523).

⁷ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν. Λαογρ. 7 (1923), σ. 493.

⁸ Βλ. ἀνωτέρω, σ. 341 τοῦ παρόντος τόμου, ἔκθεσιν ἀποστολῆς εἰς Ν. Λασιθίου.

λογῇ ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου, περιερχόμενος πρὸς τοῦτο τὰς οἰκίας, καὶ «ἄμα βγάζη πρωτοσπόρι ὁ γεωργὸς τὰ βάζει μέσα καὶ σπέρνει» (χφ., σ. 57). ἄρχεται δὲ ἡ σπορὰ εἰς περίοδον πανσελήνου «γιατὶ γεμῶζει τὸ σπαρμένο» (χφ., σ. 122).

R É S U M É

Rapport sur la mission folklorique au département de Réthymnon (Crète). (26 août - 14 septembre 1968)

par Georges Ékatérinidis

L'auteur expose les résultats de la mission folklorique qu'il a effectuée du 26 août au 14 septembre 1968 dans les villages Margarites, Mixorouma et Spili du département de Réthymnon (Crète), ainsi que dans la ville de Réthymnon, chef-lieu dudit département. Il s'occupa surtout de filmer et étudier la vie et le travail des potiers (πιθαράδες) dans le village de Margarites, qui constitue un des plus grands centres de poterie artisanale en Crète. Les potiers continuent la bas à travailler d'une manière traditionnelle, mais la concurrence de la poterie industrielle fait que cet artisanat perd de plus en plus du terrain et tend à s'éteindre.

L'auteur a également filmé le travail des vanniers dans le village de Mixorouma, ainsi que les danses «sousta» et «pendozalis» dans la ville de Rethymnon. D'autre part il a recueilli de la matière folklorique en enregistrant 77 chants et airs populaires et en notant, à Margarites, des informations concernant la vie intellectuelle et sociale des paysans, et des récits populaires se rapportant à l'héros médiéval Digénis. Il a noté aussi des coutumes du culte populaire observées pendant la période de Noël, le jour de l'an et la fête de Pâques, ainsi que des procédés de divination (23 et 24 Juin), de la vie agricole (en particulier des semailles) etc.